

Старий і море (детальний переказ)

Ернест Хемінгуей (Гемінґвей)

Цитата:

То був старий рибалка, що промишляв на Гольфстрімі сам-один у своєму човні. Ось уже вісімдесят чотири дні він виходив у море й не піймав жодної рибини. Перші сорок днів з ним був хлопець. Та по тих сорока нещасливих днях хлопцеві батьки сказали, що старий тепер рішуче й безповоротно *salao*¹, цебто геть безталанний, і звеліли синові перейти до іншого рибалки, з яким він першого ж тижня піймав три добренні рибини. Хлопцеві було прикро бачити, як старий у день вертається ні з чим, і він щоразу йшов допомогти йому піднести змотану снасть, гарпун, ості або щоглу з вітрилом. Вітрило було полатане мішковиною і, обгорнуте навколо щогли, скидалося на прапор безнастанної поразки.

Старий був кощавий, виснажений, потилицю його поорали глибокі зморшки, на обличчі темніли коричневі плями нешкідливого нашкодлого раку, що з'являються від сонячного проміння, відбитого тропічним морем. Ті плями збігали вниз по щоках до самої шиї.

Долоні старого були посічені глибокими поперечними рубцями від плетеної жилки, якою він тягнув з води велику рибу. Та жоден з тих рубців не був свіжий — усі старі, як борозни на пересохлій землі.

Геть усе в ньому було старе, крім очей, а вони мали колір моря і блищали весело й непереможливо.

— Діду Сантьяго, — сказав йому хлопець, коли вони піднімалися від берега, де залишили човен, — я міг би знову ходити в море з тобою. Тепер ми призбирали трохи грошей.

Старий навчив хлопця рибалити, і той любив його.

— Ні, — відказав старий. — Ти тепер на щасливому човні. Залишайся там.

— Але ж пригадай, як ти колись вісімдесят сім днів підряд вертався ні з чим, а потім ми три тижні ловили щодня по величезній рибині.

— Пригадую, — сказав старий. — Я знаю: ти пішов від мене не тому, що зневірився.

— Мені звелів тато. А я ж іще неповнолітній і мушу слухатись його.

— Знаю, — сказав старий. — Так і має бути.

Вони піднялися дорогою до хатини старого і зайшли у відчинені двері. Старий прихилив щоглу до стіни, а хлопець поставив поруч скриньку та решту знаряддя. Щогла була завдовжки майже така, як уся хатина, зліплена з цупких брунькових щитків королівської пальми, відомих під назвою гуано. Там стояли ліжка, стіл та стілець, а просто на долівці було вогнище, де старий розпалював деревне вугілля й варив собі їсти. На темних стінах із розрівняних і щільно припасованих один до одного шорстких волокнистих щитків висіло кольорове зображення Святого серця Господнього² і ще одне — Мідної Богоматері³. То були пам'ятки по дружині. Колись на

стіні висіла і її підфарбована фотографія, але старий зняв те фото, бо, дивлячись на нього, надто гостро відчував свою самотність, і тепер воно лежало на полиці в кутку під його чистою сорочкою.

— Вісімдесят п'ять — щасливе число, — мовив старий. — Що ти скажеш, як я завтра притягну рибисько на тисячу фунтів чистої ваги?

— Ну, я беру сітку й іду по сардини. А ти посидиш тут на порозі проти сонечка?

— Еге ж. Я маю вчорашню газету, то почитаю про бейсбол.

Коли він повернувся, сонце вже зайшло, а старий спав на своєму стільці. Хлопець зняв з ліжка стару солдатську ковдру й накинув йому на плечі поверх спинки стільця.

То були дивовижні плечі — і досі ще могутні, хоч які й старі, — і шия теж іще міцна, і тепер, коли старий спав, схиливши голову на груди, зморшки на потилиці вирізнялися не так чітко. Сорочка на ньому була така сама латана-перелатана, як і вітрило, й латки, нерівно повицвітавши на сонці, рябіли різними кольорами. А от обличчя було таки дуже старе і з заплющеними очима видавалося зовсім безживним. Газета лежала в нього на колінах, і рука, впавши на неї, не давала вечірньому вітрові здуту її геть. Ноги старого були босі.

Заснув він скоро, і вві сні йому ввижалася Африка його юнацьких літ: довгі береги, золотаві й білі — такі білі, що аж очам боляче — високі миси і величезні темні гори. Тепер він щонаочі опинявся на тих берегах, і чув уві сні, як гуркочуть хвилі прибою, і бачив, як розтинають їх човни тубільців. Він чув дух смоли й клоччя, що стояв над палубою, чув дух Африки, що його приносив з берега вранішній вітерець.

Йому вже більш не снилися ні шторми, ні жінки, ні визначні події, ні велика риба, ні бійки, ні змагання силачів, ні його дружина. Снилися тільки далекі краєвиди та ще леви на березі. Вони гралися в надвечірніх сутінках, немов кошенята, і він любив їх так само, як любив хлопця. Та хлопець не снівся йому ніколи.

Старий прокинувся, поглянув крізь відчинені двері на місяць, тоді розгорнув штани й натягнув на себе. Вийшовши з хатини, він справив малу потребу, тоді подався дорогою будити хлопця. Від ранкового холоду його брали дрижаки. Та він знав, що невдовзі його зігріє хода, а там скоро й на весла...

Він завжди подумки називав море *la mar*, як кажуть по-іспанському ті, хто його любить. І хоч іноді згадують його лихим словом, проте завжди говорять про нього, як про жінку. Дехто з молодших віком рибалок, ті, що чіпляли на свою снасть буйки замість поплавців і мали моторні човни, куплені за часів, коли акуляча печінка давала великий зиск називали його *el mar* — у чоловічому роді⁴. Вони говорили про нього як про суперника, як про бездушний простір, ба, навіть як про ворога. Та старий завжди думав про море як про жінку, про живу істоту, що може й подарувати велику ласку, й позбавити її, а коли й чинить щось лихе чи нерозважне, то лише тому, що така вже її вдача. "Он і місяць розтривожує море так само, як і жінку", — думав собі старий.

Він веслував розмірено, без особливих зусиль, бо добре вмів держати сталу швидкість, та й поверхня океану була гладенька, коли не вважати поодиноких заворотів на течії. Старий кермував за водою полишивши добру третину своєї роботи на течію,

отож, коли почало займатися на світ, він побачив, що доплив куди далі, ніж сподівався за цей час.

Він не пам'ятав уже, відколи почав говорити вголос, рибалячи одинцем. Колись давніше, залишаючись на самоті, він співав; часом співав і ночами, несучи вахту на рибальських вітрильниках та ловецьких суднах, що ходили по черепах. А розмовляти сам із собою почав, мабуть, тоді, коли від нього пішов хлопець. Але напевне він не пам'ятав. Рибалячи разом, вони з хлопцем звичайно не озивалися один до одного без потреби. Розмовляли здебільшого ночами або ж залишаючись на березі в негоду. Між рибалок вважалося неможливо базікати у морі, і старий завжди схвалював і шанував цей звичай. Але тепер він часто висловлював свої думки вголос — адже це нікому не вадило.

— Коли б хто почув, що я отак балакаю вголос, то подумав би, що мені одібрало розум, — мовив він. — Однак я при своєму розумі, отож, мені до того байдуже.

Він не відводив очей від жилок і саме в цю мить побачив, як одне зелене вудлище над бортом рвучко сіпнулося донизу.

— Ага, — мовив старий. — Ага, — і безгучно поклав весла. Тоді потягнувся до жилки й обережно взяв її великим і вказівним пальцями правої руки. Він не відчув ні натягу, ні ваги й держав жилку вільно, без зусилля. Раптом вона знову сіпнулася. Цього разу — легенько, якимось непевно; та старий добре знав, що це означає. Там, у глибині, за сотню сажнів від човна, марлін об'їдав сардини, нанизані на вістря й вигин виклепаного ручним способом гачка, що витикався з голови невеличкого тунця, насадженого на стрижень.

Жилка й далі потихеньку сіпалась у нього між пальцями і старий радів з того, та раптом відчув, як вона напружилась від величезної, просто-таки неймовірної ваги. То була вага рибини, і він попускав жилку все глибше, глибше, глибше, і перший з двох запасних мотків швидко розкручувався. Жилка легко прослизала в нього між пальцями, і старий, хоч майже й не придержував її, все одно відчував величезну вагу на тому кінці.

— Оце рибина, — мовив він. — Гачок встромився їй у пащу, і тепер вона тікає з ним разом.

Рибина неухильно тягла вперед, і вони помалу посувалися тихим морем. Решта гачків з наживою і досі залишалася у воді, але з цим годі було щось зарадити.

— Шкода, що зі мною нема хлопця, — сказав старий. — Рибина тягне мене на буксирі, і я наче припнутий до неї тросом. Можна, звісно, прив'язати жилку до човна. Але тоді рибина може урвати її. Отож треба держати, доки стане сили, й попускати жилку, коли їй заманеться смикнути. Ще хвалити Бога, що вона пливе вперед, а не йде в глибочінь.

"Не знаю, що й робитиму, як вона надумає піти вниз. А що я вдію, як її потягне на дно і вона там сконає! Ет, щось та вдію. Хіба мало всяких способів?!".

Старий здержував жилку спиною і дивився, як вона скісно розтинає воду, а човен неухильно посувається далі на північний захід.

"Ця плавба доконає її, — подумав він про рибину. — Не може ж вона пливти без кінця". Та минуло ще чотири години, а рибина все так само неухильно пливла ген у відкрите море, тягнучи за собою човен, і старий усе так само міцно впирався в лавку, здержуючи спиною натягнену снасть.

— Коли я підчепив її, був полудень, — мовив він. — А я й досі її не бачив.

Цілу ніч рибина пливла так само неухильно, нікуди не збочуючи, — старий міг бачити це за зорями. Коли зайшло сонце, повітря похолоднішало, і піт на спині, плечах та ногах старого швидко висох. Ще вдень він узяв мішок, яким накрив скриньку з наживою, і простелив його на сонці сушитися. А коли сонце зайшло, обв'язав мішок навколо шиї, спустив собі на спину й обережно заправив під жилку, що її тепер держав, перепустивши за плечима. Мішок пом'якшив тиск, і старий зумів прихилитися до носа човна в такий спосіб, що йому стало майже зручно. Насправді ця поза лиш на якусь децимну полегшила нестерпний тягар, однак старий вважав, що тепер йому майже зручно.

"Я нічого не можу з нею вдіяти, і вона зі мною також, — подумав він. — Принаймні, поки тягне отак навропець".

Тоді мовив уголос:

— Шкода, що нема зі мною хлопця. Допоміг би мені й усе оце побачив.

"Не можна, щоб людина доживала віку в самотині, — подумав він. — Але нічого не вдієш.

"Цікаво, чого це вона так сахнулася, — подумав він. — Мабуть, повідець шарпнув її по спинному горбу, їй, звісно, не так муляє спину, як мені. Однак не може ж вона без кінця тягти човен, хоч би яка була велика та дужа. Тепер я прибрав усе, що могло б мені завадити, і маю в запасі багато жилки, отже, кращого й бажати годі".

— Рибо, — неголосно мовив він, — поки я живий, я тебе не покину.

"Та й вона мене, мабуть, не покине, — подумав старий, дожидаючи, поки розвидніє. О цій досвітній порі стало ще холодніше, і він притулився до дощок, щоб трохи зігрітись. "Усе, що здужає вона, здужаю і я", — подумав він. Зайнялося на світ, і він побачив, як жилка, тягнучись від його плеча, скісно заходить у воду. Човен невпинно посувався вперед, і коли з-за обрію виткнувся краєчок сонця, його промені впали на праве плече старого.

З півночі до човна підлетіла невеличка пташина. То була якась співоча пташка, і летіла вона дуже низько над водою. Старий помітив, що вона геть знесилена.

Пташина сіла на корму перепочити. Потім пурхнула в старого над головою і вместилася на жилці, де їй було зручніше.

— Скільки тобі років? — запитав старий. — Це твоя перша мандрівка?

Коли він озвався, пташина подивилася на нього. Вона була така втомлена, що навіть не примірялася, сідаючи на жилку, і тепер погойдувалась, чіпко обхопивши її своїми тендітними пазурцями.

— Жилка натягнута міцно, — сказав їй старий. — Аж надто міцно. Чого ж це ти так стомилася по безвітряній воді? І що воно коїться з птахами?

"А є ж іще яструби, — подумав він. — Ті вилітають понад морем вам навперейми". Але пташині цього не сказав та й однаково вона його не зрозуміла б, а про яструбів скоро мала дізнатися сама.

— Добре відпочинь, мала птахо, — сказав старий. — А тоді вертай до берега й шукай своєї долі, як шукають її всі — і люди, й птахи, й риби.

Розмова трохи підбадьорила його, бо за ніч спина в нього геть затерпла й тепер уже боліла по-справжньому.

— Коли хочеш, погостуй тут у мене, птахо, — мовив він. — Шкода, що я не можу поставити вітрило й відвезти тебе, — онде якраз і вітерець знімається. Та, на жаль, я не один, а з товаришкою.

Саме в цю мить рибина зненацька так різонула жилку, що старий повалився на ніс човна й напевне випав би за борт, якби не вперся в дошки й не попустив снасть.

Коли рибина смикнула, пташина пурхнула геть, і старий не помітив, як вона зникла. Він обережно помацав жилку правою рукою і побачив на долоні кров.

— Певне, щось дошкулило їй, — мовив старий і потяг до себе снасть, пробуваючи повернути рибину назад. Та, напнувши жилку до відпору, він знову сів, як раніш, лише здержуючи її натяг.

— Я бачу, рибо, все воно таки дається тобі взнаки, — сказав він. Мені теж, Бог свідок.

Він пошукав очима пташину, бо радий був хоч її товариству. Одначе пташина зникла.

"Рибина величезна, і я повинен приборкати її, — думав старий. — Не можна давати їй відчувати, яка вона дужа й на що здатна, коли б стала тікати. Бувши нею, я б зараз пішов на відчай душі й дав тягу, аж поки щось урвалося б. Та, хвалити бога, риби не такі розумні, як ми, що вбиваємо їх, зате куди благородніші й спритніші".

Старому траплялося бачити багато великої риби. Бачив він і чимало рибин, що важили понад тисячу фунтів, та й сам за своє життя зловив дві такі, але ніколи не ловив одинцем. І от тепер, сам-один далеко від берега, був припнутий до найбільшої рибини з усіх, яких він будь-коли бачив чи навіть про яких чув, а його ліва рука й досі була залякла, мов зціплені пазури орла.

"Дарма, відійде, — думав він. — Неодмінно відійде і допоможе правій. Вони ж усі і три наче сестри — рибина й мої дві руки. Повинна відійти. Це ж просто нечесно, що і вона отак поводитьсь".

Тим часом рибина знову притишила хід і пливла рівно, як і раніш.

"Цікаво, чого це вона виринула, — подумав старий. — Неначе тільки на те, щоб показати мені, яка вона величезна. Атож, тепер я це знаю. Добре було б показати і їй, що я за людина. Але тоді б вона побачила мою скорчену руку. Ні, нехай собі думає, ніби я дужчий, ніж насправді, а я вже постараюся не схибити. Ех, коли б то я був нею і мав усе, що має вона проти моєї єдиної зброї — волі та розуму".

"Добре, якби вона заснула, тоді і я міг би поспати й побачити уві сні левів, — подумав він. — Чому ті леви — найважливіше з усього, що в мене лишилося?.. Викинь з

голови ці думки, старий, — звелів він собі. — Сиди тихенько отут біля борту, відпочивай і ні про що не думай. Рибина витрачає силу. А ти повинен витрачати її якомога менше".

Коли зайшло сонце, старий, щоб додати собі певності, став пригадувати, як колись в одній таверні у Касабланці він мірявся силою з дуженним негром із Сьєнфугоса, що був найпершим силачем у тамтешньому порту. Цілий день і цілу ніч вони сиділи, вперши лікті в ризку, проведену крейдою на столі, й міцно зціпивши поставлені І сторч руки, і кожен силкувався пригнути до стола руку супротивника. Майже всі довкола закладалися, хто переможе, люди заходили й виходили з таверни, освітленої гасовими лампами, а він пильно дивився на руку негра й на його обличчя. Після перших восьми годин судді почали змінюватись через кожні чотири години, щоб трохи поспати. З-під нігтів і в нього, і в негра виступала кров, та вони й далі дивились у вічі й на руку один одному, тим часом як глядачі заходили й виходили, сиділи на високих стільцях попід стіною і чекали. Дерев'яні стіни таверни були пофарбовані в ясно-голубий колір, і лампи відкидали на них тіні обох супротивників. І коли вітер знадвору погойдував лампи, величезна тінь негра хилиталася на стіні.

Протягом цілої ночі перевага раз по раз схилялася від одного до другого; негрові підносили ром і розкурювали для нього сигарети. Хильнувши рому, він чимдуж напивався і одного разу майже на три дюйми відхилив руку старого, що був тоді не "старий", а Сантьяго El Самреон⁵. Одначе старий, спромігся знову поставити руку непорушно. Після того Він уже не мав сумніву, що переможе супротивника, хоч негр був добрий чоловігя і неабиякий силач. На світанку, коли глядачі, що пішли в заклади, почали просити, щоб суддя оголосив нічию, а той лише мовчки хитав головою, старий зробив останнє рвучке зусилля і став пригинати негрову руку все нижче й нижче, аж поки вона лягла на дерев'яну стільницю. Змагання почалося в неділю вранці, а закінчилося ранком у понеділок. Багато хто з глядачів уже вимагав нічії, бо їм треба було йти на роботу — кому в порт вантажити лантухи з цукром, а кому до Гаванської компанії. Коли б не це, всі вони залюбки дочекалися б кінця змагання. Та старий закінчив його вчасно, раніш ніж вони мали йти на роботу.

Уже зовсім споночіло, як то завжди буває у вересні, коли темрява спадає одразу ж по заході сонця. Старий наліг грудьми на пошарпані носові дошки й як міг намагався відпочивати. Він не знав, як зветься зірка Рігель⁶, але бачив її і знав, що незабаром засвітяться й усі інші зорі, його далекі друзі, й знову будуть з ним.

— І рибина також мені друг, — мовив він уголос. — Я ще зроду не бачив такої рибини, навіть і не чував про таких. Та все одно я повинен убити її. То ще добре, що нам не доводиться полювати на зорі.

"А що, коли б людині щодня треба було вбивати місяць? — подумав старий. — І місяць тікав би від неї. Або коли б вона мусила щодня гнатися за сонцем, щоб убити його? Отож, ми ще не такі безталанні", — розважив він.

Потім йому стало жаль велику рибину, яка не мала чого їсти; та хоч він і співчував рибині, проте його ні на мить не полишав твердий намір убити її. "Це ж скільки людей вона нагодує, — подумав старий. — Та чи варті вони того, щоб їсти її? Ні, аж ніяк. Ніхто

не вартий їсти цю рибину, що поводитьсь так розумно, з такою величезною гідністю. Я не дуже знаюся на всіх цих речах, — думав він далі. — Та все-таки добре, що нам не треба замірятися вбити сонце, місяць чи зорі. Досить і того, що ми живемо біля моря й убиваємо своїх щирих братів.

Уже з годину в очах старого мерехтіли темні плями, солоний піт затікав йому в очі й боляче обпікав їх і так само боляче обпікав подряпини на лобі. Темних плям старий не боявся — то була природна річ при такому напруженні, з яким він натягував снасть. Та ось уже двічі йому наморочилось у голові, і це занепокоїло його.

— Не може бути, щоб я зломився й сконав через цю рибу, — промовив він. — Та ще й тепер, коли вона робить усе, що мені треба. Боже, поможи мені вистояти. Я сто разів прокажу "Отче наш" і сто разів "Богородицю". Тільки зараз не можу.

"Ти вважай, що я їх проказав, — додав він подумки. — А потім я прокажу".

Рибину старий побачив тоді, коли вона повертала втретє. Спочатку він побачив темну тінь — вона пропливала під човном так довго, що старий аж очам своїм не повірив.

— Ні, — мовив він. — Не може вона бути така велика. Та рибина справді була така велика, і коли, закінчуючи це коло, вона піднялася до поверхні всього за тридцять ярдів від човна, старий побачив над водою її хвіст. Він був вищий за лезо найбільшої коси, відхилений назад, і на тлі темної води здавався ледь забарвленим у бузковий колір. Поки рибина пливла отак біля самої поверхні, старий встиг побачити її величезний тулуб і фіолетові смуги, що оперізували його. Її спинний плавець був спущений, а величезні плавці на грудях широко розпростані в боки.

За кожним плавним, неквапливим поворотом рибини він вибирав усе більше жилки і вже був певен, що не довше як за два кола зможе вгородити в неї гарпун.

"Тільки треба підтягти її ще ближче, якомога ближче, — думав він. — І не треба бити в голову. Треба поціляти просто в серце".

— Будь спокійним та дужим, старий, — звелів він собі.

Та коли він, увесь напружившись ще до того, як рибина порівнялася з човном, щосили почав тягти, вона лише завалилася на бік, але тут-таки відновила рівновагу і попливла геть.

— Рибо, — сказав старий. — Рибо, тобі ж однаково помирати. То невже ти хочеш убити й мене?

"Ні, так я нічого не вдію, — подумав він. У роті в нього геть пересохло, і він уже не міг говорити, але діставати пляшку з водою зараз ніяк не випадало. — Цього разу треба підтягти її до борту, — думав він. — На ці її повороти мені більше не вистачить сили... Ні, вистачить, — осадив він сам себе. — Тобі вистачить сили на все".

При наступному повороті він мало не доконав свого. Але рибина знову вирівнялась і неквапно попливла геть.

"Ти вбиваєш мене, рибо, — подумав старий. — Одначе ти маєш на це право. Ніколи ще я не бачив такої величної, прекрасної, спокійної та благородної істоти, як ти, моя сестро. Гаразд, убий мене ти. Мені байдуже, хто кого вб'є...

Тобі каламутиться в голові, — спинив він себе. — А треба, щоб голова була ясна. Отож пильнуй своїх думок і навчися зносити злигодні, як чоловік. Або як оця рибина", — так само подумки додав старий.

— Прояснюйся, голово, — мовив він і ледве почув власний голос. — Ну ж бо, прояснюйся.

Ще два кола не дали ніяких наслідків.

"Не знаю, що й діяти, — думав старий. За кожною новою невдачею йому здавалося, що він от-от пуститься духу. — Просто не знаю. Але спробую ще раз".

Він спробував ще раз і, поваливши рибину на бік, відчув, що неприємно. А рибина випросталась і знову повагом попливла геть, погойдуючи над водою своїм величезним хвостом.

"Спробую знов", — пообіцяв собі старий, хоч руки йому геть знесиліли, а в очах було темно і лише вряди-годи на мить прояснювалось.

Старий упустив додолу снасть, наступив на неї ногою, заніс гарпун так високо, як міг, і скільки було сили, яка ще лишилася в ньому, й тієї, яку він прикликав на допомогу в цю мить, угородив його в бік рибини, саме позаду грудного плавця, що стримів над водою на рівні людських грудей. Він відчув, як залізне вістря заходить у рибину, і, впершись у гарпун, посунув його ще глибше, а тоді всім тілом наважив на держално.

І раптом рибина, уже вражена смертю, ожила і зринула високо над водою, немовби показуючи всю свою величність, могутність і красу. Здавалося, вона повисла у повітрі над головою старого та його човном. А тоді з громким сплеском упала в море, обдавши зливою бризок і старого, й весь човен.

Високо в небі йшли купчасті хмари, а ще вище над ними видніло чимало пір'їстих, і старий знав, що вітер не вщухне цілу ніч. Він раз у раз поглядав на рибину, щоб пересвідчитися, чи справді вона є. Минула ще година, коли наскочила перша акула.

Акула з'явилася не випадково. Вона піднялася з глибини іще тоді, коли в морі заклубочилась і розпливлась ген-ген від поверхні темна пляма крові. Піднялася так стрімко й безбоязно, що аж розітнула поверхню голубої води й виринула проти сонця. Потім знову пірнула під воду, відчула дух крові, що тягнувся слідом за човном та рибиною, і чимдуж пустилася навздогін.

Часом вона губила слід. Але щоразу знаходила його знов, — коли й не самий слід, то ледь чутний його дух, — і неухильно мчала вперед.

Коли старий побачив її, він зрозумів, що ця акула не відає страху і чинитиме так, як їй заманеться. Дожидаючи, поки вона підпливе ближче, він наготував гарпун і міцно прив'язав кінець його линви.

Акула була вже біля самої корми, і, коли вона метнулася до рибини, старий побачив її роззявлену пащу, і чудернацькі очі, і вискал зубів, що аж хряснули, впинаючись у рибину попереду хвоста.

Була лише масивна, загострена голуба голова, й великі очі, й хижі, хряскітливі, всежерні щелепи. Але саме там, у тому місці, був мозок, і старий ударив туди. Ударив

зраненими, закривавленими руками, щосили метнувши гострий гарпун. Ударив без надії, але сповнений рішучості й нестямної люті.

Акула перевернулася на спину, і старий побачив, що око її уже неживе; потім вона перевернулася ще раз, двічі обкрутивши навколо себе линву. Старий знав, що вона мертва, та акула не хотіла з цим примиритися. Вже лежачи на спині, вона молотила хвостом, клацала щелепами, а тоді раптом рвонулася геть, борознячи воду, мов швидкохідний катер. Море обіч неї стало біле від піни, збитої хвостом, а сама акула на три чверті знялася над поверхнею, і в цю мить линва туго напнулася, затремтіла й тут-таки луснула. Акула якусь хвилю нерухомо лежала на воді, а старий дивився на неї. Потім вона поволі пішла на дно.

— Вона забрала в мене фунтів сорок риби, — промовив старий. "А також гарпун і всю линву, — додав він подумки. — І тепер з моєї риби знову тече кров, а це принадить інших акул".

Ось уже дві години він плив, зручно вмостившись на кормі, час від часу жував м'якуш великого марліна і намагався трохи відпочити й зміцнити на силі, коли раптом побачив першу з двох нових акул.

— Galanos — сказав він.

Акули підпливли ближче. Одна повернула вбік і зникла під човном, і аж тоді старий відчув, як затрусився човен, коли акула почала шматувати рибину. Друга якусь мить пильно дивилася на старого своїми вузькими жовтими очима, а потім, широко роззявивши заокруглені щелепи, з розгону вгризлася зубами в уже подертий перед тим риб'ячий бік. На самому вершечку її брунатної голови й спини, там, де головний мозок сполучається із спинним, було виразно видно рівну лінію, і старий увігнав свій прив'язаний до весла ніж саме в те місце. Тоді висмикнув ножа й ударив знову, цього разу — в жовті, мов у кота, акулячі очі. Акула миттю відірвалася від риби й безгучно пішла під воду. Вже конаючи, вона хапливо ковтала те, що встигла урвати.

Тим часом човен і далі трусився — то перша акула люто шматувала рибину, — і старий попустив шкот, щоб нахилити човен на бік і дістатись до акули. А коли нарешті побачив її, то перегнувся через борт і вдарив ножем. Та влучив у м'яке, і, наразившись на цупку шкіру, його ніж тільки ледь проштрикнув її.

Звертатися до риби він більше не міг: надто вже вона була понівечена. Та раптом у нього саянула думка.

— Півриби, — сказав він. — Колишня рибо. Мені дуже шкода, що я заплив так далеко. Я занапастив нас обох. Але ж скільки акул ми з тобою вбили й скільки покалічили. А ти сама багато їх убила за своє життя, га, стара рибо? Не даремно ж ти носиш на голові свій меч.

Старий залюбки думав про рибину й про те, як би вона розправилася з акулою, коли б плавала оце тепер на волі. "Треба було мені відрубати її меча й битися ним з акулами", — подумав він. Але в нього не було сокири, а потім не стало й ножа.

"А коли б я відрубав його та якось зумів припнути до весла, ото була б зброя. Тоді б ми разом билися з ними. А от що ти діятимеш тепер, як вони нападуть поночі? Що ти

можеш?"

— Битися з ними, — сказав він. — Буду битися з ними, доки помру.

Нарешті, одна акула підскочила до самої голови, і старий зрозумів, що то вже кінець. Він замахнувся румпелем і вгатив акулу по морді, в те місце, де її щелепи застрягли в тугій, непіддатливій риб'ячій голові. Вгатив раз, тоді ще і ще. Але раптом почув, як румпель хряснув у руках, і штриконув акулу в морду обламаним кінцем. Відчувши, як гострий уламок увігнався в щось м'яке, старий штриконув ще раз. Акула розімкнула щелепи й попливла геть, остання з усієї зграї, їсти їм більш було нічого.

Старий насилу зводив дух і відчував у роті якийсь дивний присмак. Відгонило наче міддю й чимось солодким, і він на хвилю був аж злякався. Та скоро все минулось.

Він харкнув в океан і сказав:

— Зжеріть і це, galanos. І уявляйте собі, ніби ви зжерли людину.

Старий знав, що тепер він переможений остаточно й безнадійно, і повернувся на корму. Встромивши уламок румпеля у проріз стерна, він побачив, що цілком може кермувати. Тоді обгорнув плечі мішком і знову спрямував човен до берега. Човен ішов тепер зовсім легко, і старий сидів собі, ні про що більше не думаючи, й анічогісінько не відчуваючи. Тепер йому було до всього байдуже, і він клопотався тільки тим, щоб щасливо й якнайвправніше довести човен до рідної бухти. Десь уночі акули напали на кістяк риби, мов ті ненажери, що жадібно хапають зі столу останні крихти. Старий не звернув на них уваги, та й взагалі ні на що не зважав, окрім вітрила й стерна. Лише відзначив подумки, як легко йде човен, позбувшись свого величезного вантажу.

"Човен у мене добрий, — думав він. — Міцний, анітрохи не ушкоджений, окрім оце румпеля. Та румпель легко замінити".

Старий відчув, що вже вплив на течію, і тепер виразно бачив попереду вогні прибережних селищ. Він знав уже, де опинився, — до дому звідти було зовсім близько.

"Хоч як воно є, а вітер нам усе-таки друг, — подумав він, а тоді поправився: — Буває другом. І безкрає море — у ньому в нас є і друзі, й вороги. І ліжко, — згадав він. — Ліжко теж мій друг. Атож, саме ліжко, — підтвердив подумки. — Ліжко — то чудова річ... А як легко стає на душі, коли ти переможений, — раптом подумав він. — Я ніколи й гадки не мав, як воно легко. А хто ж тебе переміг?" — запитав старий сам себе.

— Ніхто, — сказав він. — Я заплив надто далеко в море, ото й тільки.

Коли човен зайшов у невеличку бухту, на "Терасі" вже не світилося, і старий зрозумів, що всі давно сплять. Вітер, що й перед тим дедалі дужчав, тепер бурхав посправжньому. Проте в бухті було затишно, і старий причалив до вузького клаптика ріні під скелями. Допомогти не було кому, і він сам виштовхнув човен як міг далі з води. Тоді зійшов на берег і припнув його до скелі.

Він зняв щоглу, обгорнув навколо неї вітрило й зав'язав мотузкою. Потім завдав щоглу на плече й рушив нагору. І тільки тепер зрозумів, як тяжко він стомився. Він на хвилю пристав, озирнувся й у відсвіті вуличного ліхтаря побачив величезний хвіст рибини, що стримів високо над кормою його човна. Побачив і білу смугу обгризеного хребта, і темне громаддя голови з випнутим уперед мечем, і весь голий кістяк.

Коли вранці хлопець заглянув у двері, старий ще спав. Вітер так розбурхався, що рибальські човни не змогли вийти в море, і хлопець устав пізніш, а тоді подався до хатини старого, як робив щоранку. Він побачив, що старий дихає, а тоді глянув, на його руки і заплакав. Потім тихенько вийшов з хатини, щоб принести старому кави, і всю дорогу плакав.

Коло човна стояло багато рибалок, роздивляючись на те, що було припнуте до борту, а один, підкотивши холоші штанив, Зайшов у воду й вимірював кістяк довгою мотузкою.

— Як він там? — гукнув до хлопця знизу хтось із рибалок.

— Спить! — гукнув у відповідь хлопець. Він анітрохи не соромився своїх сліз. — Хай ніхто його не турбує.

— Вісімнадцять футів від носа до хвоста, — гукнув йому той рибалка, що вимірював кістяк.

— Так я й думав, — сказав хлопець.

Нарешті старий прокинувся.

— Не підводься, — сказав йому хлопець. — Ось на випий. — налив кави у склянку. Старий узяв каву і випив.

— Вони здолали мене, Маноліне, — мовив він. — Таки здолали.

— Не вона ж тебе здолала. Не рибина.

— Ні. Твоя правда. То було потім.

— Тепер ми знов будемо рибалити разом.

— Ні. Я безталанний. Геть безталанний став.

— К бісу той талан, — сказав хлопець. — Зі мною тобі таланитиме.

— А що скажуть у тебе вдома?

— То байдуже. Я ж привіз їм учора дві рибини. А тепер знов буду з тобою, бо мені ще багато чого треба навчитися.

Того дня на "Терасу" завітав гурт туристів, і одна гостя, дивлячись униз на море, побачила у воді біля берега, серед порожніх бляшанок від пива й дохлих баракуд, довженний білий хребет з величезним хвостом на кінці, що гойдався на високих хвилях прибою, які долинали в бухту з розбурханого сильним східним вітром океану.

— Що це таке? — запитала вона офіціанта й показала на довгий кістяк великої рибини, що був тепер звичайним собі сміттям, і його скоро мав понести геть відплив.

— Тібугон⁷ — сказав офіціант. — Одна акула... — Він хотів пояснити, що сталося.

— А я й не знала, що в акул такі гарні, досконалої форми хвости.

— Я теж не знав, — мовив її супутник.

А нагорі, в своїй хатині при дорозі, старий знову спав. Він спав так само долілиць, і біля нього, пильнуючи його сон, сидів хлопець. Старому снилися леви.

[1] Невдаха (ісп.).

[2] Зображення Ісуса Христа з розітнутими грудьми, де видно палаюче серце.

[3] Так звана Мадонна мідних копалень, шанована на Кубі як заступниця тих, хто в морі, рибалок і Куби взагалі.

[4] В іспанській мові слово "море" може вживатися з артиклем як чоловічого, так і жіночого роду.

[5] Чемпіон (ісп.).

[6] Велика зірка в сузір'ї Оріона.

[7] Tiburon – Акула

Переклад В. Митрофанова

Коментар

Повість вчить незламності, мужності, силі духу, якими має бути наділений кожен чоловік, і не тільки.

"Старий і море" — гімн людині, його мужності, волі й мудрості.